

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE**

**CATEGORIILE GRUPULUI NOMINAL – ÎNTRE DEICTIC ȘI
ANAFORIC, AFLECTIVAL ȘI FLECTIVAL**

-teză de doctorat-

REZUMAT

Coord. științific:

Prof. univ. dr. emerit G.G. NEAMȚU

Doctorand:

Diana-Maria ROMAN

2016

CUPRINS

Introducere

Partea I

Capitolul 1. Între definiții și clasificări ale părților de vorbire

1.0. Stadiile de evoluție a părților de vorbire. Caracteristici generale

1.1. Perioada *Antichității greco-romane*

1.2. *Evul Mediu* european

1.3. *Renașterea*

1.4. Lingvistica secolului al XIX-lea

1.5. Secolul al XX-lea și *structuralismul*

Concluzii

Partea a II-a

Capitolul 1. Reconsiderarea sintagmei „*categorie gramaticală*” în limba română

1.0. Conținutul și expresia categoriilor grupului nominal

1.0.1. Expresia categoriilor grupului nominal

1.0.2. Conținutul categoriilor grupului nominal

1.1. Categoriile deictice d.1. ale grupului nominal

1.1.1. Categoriile deictice d.1. ale substantivelor – genul, numărul, cazul și determinarea

1.1.2. Categoria deictică d.1. a pronumelor personale propriu-zise, reflexive, de politețe și a adjectivelor pronominale posesive și de întărire – persoana

1.1.3. Categoria deictică d.1. a numeralelor cardinale și ordinale – numărul

1.2. Categoriile anaforice ale grupului nominal

1.2.1. Categoriile anaforice a.1. ale grupului nominal

1.2.2. Categoriile anaforice a.2. ale grupului nominal

1.2.3. Categoriile anaforice a.1. și a.2. ale grupului nominal

Concluzii

Capitolul 2. Categoriile deictice d.1. de tip lexico-semantic ale grupului nominal

2.0. Categoriile deictice d.1. de tip lexico-semantic ale grupului nominal

2.0.1. Genul substantivelor

2.0.2. Persoana pronomelor personale propriu-zise, reflexive, de politețe și a adjectivelor pronominale posesive și de întărire

2.0.2.1. Persoana pronomelor personale propriu-zise și reflexive

2.0.2.2. Persoana pronomelor personale de politețe

2.0.2.3. Persoana adjectivelor pronominale posesive

2.0.2.4. Persoana adjectivelor pronominale de întărire

2.0.3. Numărul numeralelor cardinale și ordinale

Concluzii

Capitolul 3. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal. Tipologii flectivale

3.0. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal

3.0.1. Tipologia flectivală a categoriilor deictice d.1. gramaticale flectivale ale grupului nominal

3.0.1.1. Tipologia flectivală a categoriilor deictice d.1. gramaticale flectivale ale grupului nominal în absența determinării definite și nedefinite

3.0.1.2. Tipologia flectivală a categoriilor deictice d.1. gramaticale flectivale ale grupului nominal în prezența determinării definite și nedefinite

3.0.2. Tipologia flectivală a categoriilor anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal

3.0.2.1. Tipologia flectivală a categoriilor anaforice a.1. gramaticale flectivale ale grupului nominal

3.0.2.1.1. Categoriile anaforice a.1. gramaticale flectivale ale pronomelor

3.0.2.1.2. Categoriile anaforice a.1. gramaticale flectivale ale numeralelor cardinale și ordinale cu valoare pronominală

3.0.2.2. Tipologia flectivală a categoriilor anaforice a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal

3.0.2.2.1. Categoriile anaforice a.2. gramaticale flectivale ale adjectivului calificativ

3.0.2.2.2. Categoriile anaforice a.2. gramaticale flectivale ale adjectivului pronominal

Concluzii

Capitolul 4. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal. Între *categoriile gramaticale flectivale morfologice* și *categoriile gramaticale flectivale sintactice*

4.0. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal. Între *categoriile gramaticale flectivale morfologice* și *categoriile gramaticale flectivale sintactice*

4.0.1. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. gramaticale flectivale morfologice ale grupului nominal

4.0.1.1. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. gramaticale flectivale morfologice ale unui *non-Ts*

4.0.1.1.1. Categoriile deictice d.1. gramaticale flectivale morfologice ale unui *non-Ts* de tip vocativ

4.0.1.1.2. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. gramaticale flectivale morfologice ale unui *non-Ts* de tip *apozitie* în prezența și în absența *opozemului-prepoziție*

4.0.1.1.3. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. gramaticale flectivale morfologice ale unui *non-Ts* de tip *subiect*

4.0.1.2. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. gramaticale flectivale morfologice ale unui *Ts* realizat prin *relatem-prepoziție*

4.0.2. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale morfologice și sintactice ale unui *Ts* în absența *relatemului-prepoziție*

Concluzii

Capitolul 5. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale aflectivale ale grupului nominal

5.0. Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale aflectivale ale grupului nominal

5.0.1. Categoriile deictice d.1. gramaticale aflectivale ale grupului nominal

5.0.2. Categoriile anaforice a.1. și a.2 gramaticale aflectivale ale grupului nominal

5.0.2.1. Categoriile anaforice a.1. gramaticale aflectivale ale grupului nominal

5.0.2.2. Categoriile anaforice a.2. gramaticale aflectivale ale grupului nominal

5.0.2.2.1. Categoriile anaforice a.2. gramaticale aflectivale ale adjectivului calificativ

5.0.2.2.2. Categoriile anaforice a.2. gramaticale aflectivale ale adjectivului pronominal

5.0.2.2.3. Categoriile anaforice a.2. gramaticale aflectivale ale numeralelor cardinale cu valoare adjectivală

5.0.3. Un nou mijloc de subordonare în grupul nominal – *relatemul-aderență*

Concluzii

CONCLUZII GENERALE

GLOSAR

BIBLIOGRAFIE

SIGLE PERIODICE

Cuvinte-cheie: categorie lexico-semantică, categorie gramaticală flectivală, categorie gramaticală aflectivală, categorie deictică d.1., categorie anaforică a.1., categorie anaforică a.2., acord gramatical paradigmatic flectival și aflectival, acord gramatical sintagmatic flectival și aflectival, Acordant, Acordat, sincretism gramatical flectival și aflectival, restricție selecțională paradigmatică și sintagmatică, redundanță intralexematică, redundanță intrasintagmatică, categorie absolută, categorie relativă, relatem-flectiv, relatem-prepoziție, relatem-aderență, opozem-flectiv, opozem-prepoziție, poziție structurală, poziție nestructurală, lexem.

Spre deosebire de multe aspecte controversate din morfosintaxa românească, care au generat, pe bună dreptate, o avalanșă de reacții teoretice din partea gramaticienilor de pe poziții diferite, de cele mai multe ori, cu referire fie la valori morfologice (de exemplu, statutul articolului - este sau nu este parte de vorbire, este sau nu este flectiv al categoriei determinării sau este și, și; statutul numeralului - este sau nu este o clasă lexico-gramaticală de sine stătătoare, individualizată ca atare în marele rest de părți de vorbire cu statut de lexem din cadrul unui sistem și care ar fi limitele la care ar trebui să ne raportăm atunci când tratăm respectiva parte de vorbire), fie la nivelul funcțiilor sintactice (de exemplu, elementul predicativ suplimentar), categoriile grupului nominal – genul, numărul, cazul, persoana, determinarea (nu sunt tratate categoria comparației și/sau a intensității, a ordinii numeralelor), par, la o primă vedere, pe acest fundal, lipsite de majore

controverse. Într-adevăr, cu excepția categoriei cazului, probabil, cea mai polemizată categorie în gramatica europeană, indiferent de școala lingvistică/curentul/doctrina din care a fost dezbătută, sau a unor membri ai categoriilor – genul neutru, de exemplu, în limba română – pe de o parte, este sau nu este al treilea membru al categoriei genului la substantiv, pe de altă parte, este sau nu este al treilea membru al categoriei pentru întregul grup nominal, acceptarea/neacceptarea vocativului, ca membru al categoriei cazului într-un anumit sistem, acceptarea/neacceptarea categoriei nedeterminării, ca al treilea membru al categoriei determinării, respectivele categorii și-au pierdut inclusiv interesul din partea cercetătorilor care s-au limitat numai la scurte și răsfrate abordări de-a lungul timpului. În contemporaneitate, în lingvistica românească și nu numai, nu există niciun studiu consistent/dens, nici de tip monografic, nici de tip contrastiv, care să prevadă, chiar și la modul general, o circumscriere solidă în ceea ce privește categoriile de gen, număr, caz, persoană, nici particularizat, pe filiera uneia singure, nici generalizat, pe coordonata întregului sistem de categorii amintite specifice, respectivele reprezentând, de fapt, „centrul de dezbatere” al tezei de față.

În același timp, mai trebuie luate în considerare și alte câteva coordonate esențiale care prevăd și argumentează, dintr-o perspectivă originală, titlul acestei cercetări – *Categoriile grupului nominal – între deictic și anaforic, aflectival și flectival*. Din punct de vedere didactic, dat fiind faptul că, la nivel general, atât în bibliografia românească, cât și în cea străină, termenii care sunt angrenați în jurul categoriilor grupului nominal sunt foarte cunoscuți și des utilizați atât în mediul preuniversitar, cât și în mediul universitar, o eventuală rafinare conceptuală devine prioritară atunci când se ia în discuție siguranța unei informații gramaticale la clasă și în cercetarea propriuzisă. Pe de altă parte, recunoașterea anumitor școli de gramatică, în mediul universitar, devine, poate, o reală, dar pertinentă „provocare științifică”, iar, la Cluj, de foarte mulți ani, a fost „inaugurată” o nouă abordare a gramaticii, de *factură neotradițională relațională*, cu un specific aparte, conturat, vehement, de către două cadre diactice foarte cunoscute – prof. *D.D. Drașoveanu* – inițiatorul modelului de analiză, prof. *G.G. Neamțu*, fidel continuator, mai ales la nivelul înțelegerii și al utilizării sistemului, cu un cadru terminologic, uneori, nou pentru celelalte centre universitare. Din perimetrul aceleiași școli de gramatică, face parte și prof. *Giglor Gruitșă*, cel care a nuanțat, pentru prima dată, conceptele de acord paradigmatic vs acord sintagmatic în literatura de specialitate.

Acest tip de gramatică se individualizează, la modul general pentru întregul sistem gramatical românesc, pe conturul dat de definirea relației, semn lingvistic, reprezentând solidaritatea dintre o expresie și un conținut, mai exact, o entitate lingvistică în plan sintagmatic, vizând atât coordonarea, cât și subordonarea, în cadrul nivelurilor intrapropozițional și interpropozițional. Astfel, două cuvinte cu statut de lexem dobândesc calitatea de termeni în prezența relației, în cadrul unei structuri sintactice, obligatoriu binare, numită sintagmă. Teza de față, tratând grupul nominal și categoriile sale, se plasează, prin forța lucrurilor, numai în subordonare și numai la nivel intrapropozițional.

La nivelul întregii palete bibliografice folosite, în chip de argumente și contraargumente, se fac trimiteri la afirmații dintr-un număr foarte mare de tratate de gramatică, articole, studii (369 de lucrări), ca rezultat al cercetărilor în domeniu încă de dinaintea apariției GLR 1963 și până în anul 2016, atât românești, cât și străine, ale multor autori deja consacrați, din diferite centre universitare – Cluj-Napoca, Iași, București: *Lucia Wald, Sorin Stati, Dumitru Irimia, Valeria Guțu Romalo, Iorgu Jordan, Maria Manoliu Manea, Viorel Hodiș, Gabriela Pană Dindelagan, D.D. Drașoveanu, G.G. Neamțu, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Corneliu Dimitriu, Mioara Avram, Paula Diaconescu, Gligor Gruică, Mircea Zdrenghea* etc. Unii dintre aceștia au fost studiați în cele mai mici detalii (*Lucia Wald, Sorin Stati, D.D. Drașoveanu, G.G. Neamțu, Valeria Guțu Romalo, Gligor Gruică, Maria Manoliu Manea, Paula Diaconescu, Mircea Zdrenghea* etc.), apelându-se aproape la întregul set de lucrări ale respectivilor cercetători.

La nivelul organizării conținutului, studiul nostru, de la un capăt la altul, teoretic, trasează două direcții de analiză: partea I, redusă la un singur capitol, partea a doua, vizibil mult mai consistentă și densă, atât ca resursă bibliografică, cât și ca aspecte problematice, și mult mai întinsă, care cuprinde cinci capitole majore, fiecare delimitând o altă serie consistentă de subcapitole, și vizează studiul concret a ceea ce putem numi categorii în limba română, în cadrul grupului nominal, atât la nivelul conținutului, cu trimitere imediată la conținutul ontologic al părții de vorbire la care respectiva categorie se actualizează, cât și la nivelul expresiei, obligatoriu simultan.

În partea I, primul capitol, *Între definiții și clasificări ale părților de vorbire*, se conturează o succintă trecere în revistă a modului în care părțile de vorbire specifice grupului nominal și nu numai s-au individualizat de-a lungul timpului, cu diferite abordări și clasificări ale respectivelor clase lexico-gramaticale: substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul etc., implicit și a

gramaticii, ca știință și obiect de studiu, încă din Antichitatea greco-romană și până la momentul curentului structuralist. Apariția și conturarea lor s-a realizat treptat, odată cu dezvoltarea limbii și a gândirii, trecând prin câteva stadii de evoluție: diferențierea lexicală a vocabularului în părți de vorbire, dar numai pe baza funcției sintactice, o etapă în care indicii formali, de orice fel, continuă să absenteze în cadrul cuvintelor, limbile regăsindu-se într-un stadiu izolant; cel de-al doilea stadiu, cel mai evoluat, unul derivat din diferențierea funcțională, a fost marcat prin distincțiile formale, din planul expresiei părților de vorbire.

Sunt trasate sumar și primele abordări conceptuale ale categoriilor gramaticale, de la denumiri, definiții, membri și/sau număr de membri etc. Mulți dintre cercetătorii amintiți, prezentați succint, începând cu *Platon, Aristotel, Dionysios Thrax, Apollonios Dyskolos*, continuând cu *Marcus Terentius Varro, Remmius Palaemon, Diomedes, Aelius Donatus, Priscianus, Thomas de Aquino, Nebrija, Petrus Ramus, Charles Butler, C. Lancelot, A. Arnauld, Hermann Paul, B. Croce, Henry Sweet, L. Hjelmslev, Edward Sapir, J. Vendryes, A. Meillet, Eugenio Coșeriu* etc., au încercat, în mare, să depisteze un criteriu unic și relevant. Nici în lucrările românești nu s-a putut aplica un singur criteriu, în acest perimetru, prin raportare la limba română, trasându-se trei fundamentale, care rămân, de fapt, o constantă evidentă: sensul lexical (sau semantic = ce exprimă), caracteristicile de formă (tipul de flexiune), funcția sintactică, ordinea fiind aleatorie, variind de la un autor la altul.

Imposibilitatea unui astfel de demers, pe bună dreptate, se anulează, din start, tocmai din cauza faptului că respectivele clase de cuvinte se prezintă neomogen și neunitar, de aceea trebuie acceptată neputința de a surprinde, simultan, o delimitare pertinentă și a conștientiza necesitatea departajării lor pe baza unor criterii diferite, dar necesare și complementare, prin care se vor individualiza ca atare. Unii dintre autorii studiați consideră periculoasa legitimarea uneia în defavoarea alteia, fiecare dintre criteriile urmărite de-a lungul timpului trimițând la concepții gramaticale specifice unei anumite perioade. Definierea și clasificarea părților de vorbire trebuie să țină cont, în primul rând, de criteriul ontologic, abordare care, evident, are multe consecințe în recunoașterea, definierea și clasificarea categoriilor din cadrul sistemului unei limbi.

Partea a II-a, primul capitol, *Reconsiderarea sintagmei „categorie gramaticală” în limba română*, se constituie într-o primă și foarte controversată discuție, „ca punct de plecare” a lucrării, care atrage atenția asupra faptului că oricare dintre categoriile grupului nominal trebuie analizată, simultan, de pe două poziții fundamentale: conținutul și expresia, coordonate care trebuie

raportate, în mod cert, la fiecare categoriei în parte a fiecărei părți de vorbire încadrate aici. La nivelul întregului grup nominal, din punctul de vedere al expresiei, categoriile pot fi: lexico-semantică, implicit aflectivă, vs gramaticale, iar cele gramaticale se vor subdivide în categorii gramaticale flectivale vs categorii gramaticale aflectivale, de aceea a le denumi pe toate categorii gramaticale, așa cum se întâmplă, de fapt, în toată bibliografia de specialitate, devine o afirmație inoportună și nejustificată. Părțile de vorbire din grupul nominal pot avea fie numai categorii gramaticale flectivale, fie numai categorii gramaticale aflectivale, fie și categorii lexico-semantică, și categorii gramaticale flectivale, fie și categorii lexico-semantică, și categorii gramaticale aflectivale, niciodată combinația categorii gramaticale flectivale și aflectivale nefiind posibilă. Importanța de a cunoaște statutul unei categorii din punctul de vedere al expresiei devine fundamentală în circumstanța în care toate categoriile gramaticale flectivale, la modul general, pot apărea cu două ipostaze semnificative: categorii gramaticale flectivale morfologice vs categorii gramaticale flectivale sintactice.

La nivelul întregului grup nominal, din punctul de vedere al conținutului, categoriile lexico-semantică, gramaticale flectivale și aflectivale pot fi: a. categorii deictice de tipul d.1. – sunt cele care au un conținut propriu, deicticitatea organizându-se la nivelul expresiei fie lexico-semantic, implicit aflectiv, fie gramatical flectiv sau aflectiv; b. Categorii anaforice: b.1. categorii anaforice de tipul a.1. – sunt cele care dobândesc un conținut intermediat, *ca reprezentare în absența substantivului pe poziția căruia apare, ca rezultat al acordului gramatical paradigmatic, fie unul flectiv, fie unul aflectiv*; b.2. categorii anaforice de tipul a.2. – sunt cele care nu au niciun conținut, ci trimit, *prin repetare, ca rezultat al acordului gramatical sintagmatic fie flectiv, fie aflectiv, la conținutul unor categorii de tip deictic d.1., al unor categorii de tip anaforic a.1. în prezența cărora se află, în ceea ce privește ultima opoziție, reținându-se, de fapt, nota comună: acordul gramatical.*

Acordul gramatical în limba română trebuie obligatoriu analizat din două unghiuri: pe de o parte, de pe poziția *categoriilor acordante* – cele care se acordă, pe de altă parte, de pe poziția *categoriilor acordate* – cele cu care se face acordul. Prin raportare la categoriile acordante, categoriile anaforice trasează trei direcții esențiale, de aici, generându-se, de fapt, și trei subtipuri de acord: părți de vorbire care actualizează categorii anaforice a.1. ca rezultat al acordului paradigmatic flectiv și aflectiv, respectivele reprezentând exclusiv categorii deictice d.1. în aceeași poziție în care partea de vorbire purtătoare de categorii deictice d.1. poate să apară; părți

de vorbire care actualizează categorii anaforice a.2., ca rezultat al acordului sintagmatic flectival și aflectival, respectivele repetând atât categorii deictice d.1., cât și categorii anaforice a.1, fie simultan, fie alternativ; părți de vorbire care actualizează atât categorii anaforice a.1., cât și categorii anaforice a.2., ca rezultat al acordului paradigmatic și al acordului sintagmatic, ambele realizându-se simultan.

Acordul gramatical, fie el paradigmatic, sintagmatic, paradigmatic și sintagmatic, actualizează, la nivelul expresiei, două ipostaze esențiale: flectivală, atunci când *categoriile acordante reprezentate* și *categoriile acordante repetate* sunt categorii gramaticale flectivale, aflectivală, atunci când *categoriile acordante reprezentate* și *categoriile acordante repetate* sunt categorii gramaticale aflectivale. Niciuna dintre categoriile deictice d.1. de tip lexico-semantic nu se poate acorda, nici paradigmatic, nici sintagmatic, nici paradigmatic și nici sintagmatic, sub nicio ipostază, nici flectivală, nici aflectivală, ele cunoscând exclusiv statutul de categorie acordată, deci numai cu care se poate face acordul, oricare ar fi acesta.

La nivelul acordului paradigmatic și sintagmatic flectival și aflectival, numărul categoriilor acordante, deci cele cu statut de categorii anaforice a.1. și a.2., are un maximum de categorii – trei – genul, numărul, cazul, reprezentate și/sau repetate, și un minimum de categorii – două – genul și cazul, reprezentate și/sau repetate, în această ultimă situație fiind numeralele cardinale propriuzise, cardinale colective și numeralele ordinale.

O imediată consecință a punctului enunțat anterior este faptul că numeralele limbii române nu se acordă în număr cu nicio parte de vorbire din cadrul grupului nominal: pe de o parte, nu se poate acorda paradigmatic, nici flectival, nici aflectival, cu substantivul, în ipostaza sa de *Acordat_p*, pe de altă parte, nu se poate acorda sintagmatic, nici flectival, nici aflectival, cu substantivul, pronumele, ca singurele părți de vorbire cu ipostază de *Acordat_s* pentru respectivele numerale. În această direcție, a fost oferită o soluție de interpretare: *restricția selecțională* pe care am nuanțat-o, la nivelul conținutului, pe două filiere (nelimitând-o numai la ceea ce apare în bibliografia de specialitate clujeană): o dată, am propus o dihotomie care atinge două planuri – paradigmaticul și sintagmaticul - *restricție selecțională paradigmatică vs restricție selecțională sintagmatică*, atingând, de fapt, două realități obiective de limbă, în funcție de planul la care ne raportăm – numeralul nu selectează nici în plan paradigmatic și nici în plan sintagmatic o altă parte de vorbire cu care se acordă fie paradigmatic, fie sintagmatic numai dacă respectiva este fie la singular, fie la plural; a doua oară, am extins conceptul, în plan sintagmatic, și la posibilitatea unui Tr de a avea

în subordine un Ts la un anumit număr, nu numai în subordonare – în calitate de Ts, numeralul nu poate avea în subordonare un Ts din cadrul grupului nominal decât dacă respectiva valoare actualizează fie numai singularul, fie numai pluralul, prin acord gramatical sintagmatic.

Prin raportare la categoriile acordate, se pot delimita următoarele subtipuri de acord gramatical: acord paradigmatic deictic d.l., acord sintagmatic deictic d.l., acord sintagmatic anaforic a.l., acord paradigmatic și sintagmatic deictic d.l., acord paradigmatic deictic d.l. și sintagmatic anaforic a.l.

Statutul de *irandiant*, în cazul sistemului limbii române, grupul nominal, nu trebuie limitat numai la substantiv, așa cum a fost dovedit până la momentul de față, deoarece nu numai această parte de vorbire deține categorii deictice d.l. care pot fi transmise mai departe, deci categorii acordate, fie prin reprezentare, fie prin repetare la alte părți de vorbire din cadrul grupului nominal, ci și numeralele cardinale propriu-zise, cardinale colective și ordinale cu valoare pronominală, și pronumele personale propriu-zise, reflexive, de politețe dețin câte o astfel de categorie, în primul caz, este vorba despre număr, în al doilea caz, este vorba despre persoană, în cazul substantivului fiind vorba de un maximum de trei categorii – genul, numărul, cazul, determinarea neavând statut de categorie acordată.

În limba română, în clasa substantivalului și a adjectivalului, dar și în zona verbului, există anumite categorii, categoria gramaticală flectivală a determinării, în cazul substantivului, modul și timpul, în cazul formelor verbale personale și nepersonale, care nu pot avea statut nici de categorie acordantă, nici de categorii acordată, denumite, în lucrarea de față, *categorii absolute*, care țin exclusiv de conținutul ontologic al respectivelor părți de vorbire, în opoziție cu restul categoriilor care pot ocupa respectivele ipostaze, denumite categorii relative, adică cele care cunosc atât statut de categorie acordată, cât și statut de categorie acordantă.

Al doilea capitol, *Categoriile deictice d.l. de tip lexico-semantic ale grupului nominal*, oferă o nouă dimensiune de abordare a categoriilor deictice d.l. de gen, număr și persoană (singurele din cadrul grupului nominal) raportate exclusiv la anumite clase lexico-gramaticale, în cadrul cărora respectivele se actualizează lexico-semantic, implicit aflectival/nonflexionar, deci în afara flectivului, în radical și/sau rădăcină, prin evidența lucrurilor, la toate lexemele încadrabile la următoarele valori morfologice: genul substantivelor, persoana pronomelor personale propriu-zise, reflexive, de politețe, a adjectivelor pronominale posesive și de întărire, numărul numeralelor cardinale propriu-zise, cardinale colective, ordinale. Aceste categorii cu un conținut

negramaticalizat pentru respectivele părți de vorbire, în totalitatea lexemelor încadrabile aici, au reușit să și-l gramaticalizeze în cadrul altor clase lexico-gramaticale din sistemul limbii române: genul este o categorie gramaticală obligatoriu flectivală, (uneori, și aflectivală), la pronume, adjective pronominale, adjective calificative, unele numerale cardinale propriu-zise, toate numeralele cardinale colective și ordinale, indiferent de valori; persoana este o categorie gramaticală obligatoriu flectivală, (uneori, și aflectivală), la formele verbale personale, indiferent de acestea, numărul este o categorie gramaticală obligatoriu flectivală, (uneori, și aflectivală), la substantive, adjective calificative, pronume, adjective pronominale.

Supletivismul, un concept cunoscut și folosit în lingvistică, mai ales în sfera pronomelor personale, asimilabil, din punctul de vedere al multor cercetători lui flexibil, adică flexiune supletivă, ca un fel de subtip de flexiune, merită o atenție sporită: pe de o parte, acesta un termen care trebuie aplicat atât pentru forme din paradigme care au o explicație diacronică, printr-un etimon diferit, cât și pentru forme din paradigme care, diacronic, au la bază un etimon comun; pe de altă parte, supletivismul, indiferent de partea de vorbire la care apare, poate fi raportat numai la următoarele situații, a căror notă comună o reprezintă, de fapt, radicalul și/sau rădăcina, ca modificare, ca schimbare: radicale diferite cu flective, ca lexeme flexibile, care pot actualiza un flectiv, ca purtător de sens gramatical, în cadrul aceleiași paradigme, una flectivală, radicale diferite, fără flective, în cadrul aceleiași paradigme, de data aceasta, una aflectivală. Opoziția membrilor categoriei persoanei la pronume și adjectivele pronominale care o cunosc în ipostază de categorie lexico-sematică deictică d.1. nu poate trimite la supletivism, opozițiile realizându-se între lexeme diferite aparținând unor paradigme diferite, indiferent de felul acestora, fie flectivale în cazul adjectivelor pronominale posesive și de întărire, fie aflectivale în cazul pronomelor personale propriu-zise, reflexive și de politețe.

Al treilea capitol, *Categoriile deictice d.1 și anaforice a.1 și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal. Tipologii flectivale* analizează, pentru prima dată în bibliografia de specialitate, tipologia flectivală a expresiei categoriilor deictice d.1., anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale, reținând, astfel, nota comună – actualizarea respectivelor în cadrul flectivului, indiferent de tipul acestuia – fie sintetic, fie analitic.

În primul rând, ca un aspect definitoriu și general, pentru întregul grup nominal, flexiunea (flectivul) caracterizează limba română, indiferent de aspectul formativ-structural al cuvintelor flexibile (citește cuvinte cu flectiv): fie ele primare, derivate sau compuse, comportamentul lor

formal neputând ieși din dihotomia flexibil (flectival) vs neflexibil (aflectival), dar direct dependente de clasa de cuvinte în care pot intra (ne referim, aici, la aspectul derivării lexico-gramaticale sau categorizate și la cel al derivării gramaticale sau convertite).

În analiza cercetării noastre, se ține cont de următoarele trăsături ale flectivului categoriilor deictice d.1. și ale flectivului celor anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale, după cum urmează: tipologia flectivală, structura flectivului, sincretismul gramatical flectival (în opoziție cu sincretismul gramatical aflectival în toate acele situații în care lexemele considerate neflexibile din cadrul grupului nominal actualizează două sau trei categorii gramaticale aflectivale), fenomenul redundanței, delimitat pe două coordonate esențiale: redundanță intralexematică și redundanță intrasintagmatică.

În ceea ce privește categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale, la modul general, ale grupului nominal, respectivele se materializează în următoarele unități și/sau subunități flectivale: *flectiv-desinență*, *flectiv-articol determinativ definit și nedefinit*, *flectiv-articol cazual și de număr*, *flectiv-articol formativ pronominal și numeral*, *flectiv-particulă deictică*, *flectiv-afix de gen și caz*, termenul de flectiv fiind unul generic, supraordonat. Motivația acestei modalități de definire sau de inventariere ține de nota comună a lor ca prim termen al substantivelor compuse, căci toate sunt, de fapt, materializări ale flectivului, dar diferite ca expresie și rol, de aici, și necesitatea unui al doilea termen al cuvântului compus nesudat. Alegerea termenului de articol, pentru toate ipostazele enumerate mai sus, își găsește explicația tot într-o notă comună: formal, toate sunt articole, diferența constând în rolul pe care în îndeplinesc.

Structura flectivului părților de vorbire flexibile ale grupului nominal – respectivele valori morfologice pot actualiza, la modul general, fie un flectiv monomorfemic, redus numai la o unitate flectivală, fie un flectiv bimorfemic, deci constituit din maximum două subunități flectivale (dihotomia unitate vs subunitate flectivală are ca motivație faptul că flectivul poate coincide sau nu cu desinența, articolul determinativ, formativ pronominal și numeral, cazual și de număr, particula deictică, afixul de gen și caz), niciodată mai multe, întotdeauna, cel bimorfemic actualizând, pe prima poziție, ca primă subunitate flectivală, flectivul-desinență.

Accepțiunea conceptului de sincretism folosită în lucrarea de față este numai aceea care propune actualizarea a mai mult de o categorie gramaticală flectivală în cadrul unei unități și/sau al unei subunități flectivale, delimitat, în funcție de structura flectivală, în sincretism prim (în cazul unui flectiv monomorfemic, flectivul fiind coincident cu unitatea flectivală, indiferent de tipul

ei) și secund, ca o a doua manifestare sincretică gramaticală flectivală (în cazul unui flectiv bimorfematic, ambele subunități flectivale actualizând sincretic gramatical flectival anumite categorii gramaticale flectivale, în funcție de valoarea morfologică la care ne raportăm).

În ceea ce privește fenomenul redundanței, s-a propus o delimitare între redundanța intralexematică, redundanța din cadrul lexemului flexibil, obligatoriu degajând un flectiv bimorfematic, redundanța intrasintagmatică, fiind vorba despre o repetare în cadrul unei sintagme binare, compuse, deci, din două valori morfologice flexibile diferite – redundanță intrasintagmatică adjectivală și verbală, ca unice posibile în cadrul sistemului limbii române.

Al patrulea capitol, *Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale ale grupului nominal. Între categorii gramaticale flectivale morfologice și categorii gramaticale flectival sintactice*, confirmă, mai mult ca oricând, existența a trei niveluri specifice limbii române: fonetic, lexical, gramatical, ultimul putând fi delimitat exclusiv din punct de vedere didactic în morfologic vs sintactic, expresia flectivală a categoriilor deictice d.1., anaforice a.1. și a.2. (deci numai a categoriilor gramaticale flectivale) fiind nota comună, dar și o stare, oarecum, „neutră”, care, în funcție de poziția sintactică în care lexemul apare, cunoaște numai două ipostaze: categorie gramaticală flectivală morfologică vs categorie gramaticală flectivală sintactică.

Pozițiile sintactice ale limbii române trebuie să accepte următoarea dihotomie: poziții sintactice structurale vs poziții sintactice nestructurale. Pozițiile sintactice structurale sunt, la rândul lor, de două tipuri: parte de propoziție, dar niciodată funcție sintactică – subiectul, cuvintele cu statut de lexem care pot apărea în astfel de contexte constituindu-se în non-Ts; parte de propoziție și funcție sintactică – oricare dintre următoarele: complement, circumstanțial, atribut, nume predicativ, predicat, element predicativ suplimentar, cuvintele cu statut de lexem care pot avea aceste funcții constituindu-se în Ts. Pozițiile sintactice nestructurale sunt numai de două tipuri, fie de tip vocativ sau adresativ, fie de tip explicativ – aici, apozitiv, cuvintele cu statut de lexem care pot apărea în aceste contexte constituindu-se în non-Ts.

Părțile de vorbire care apar într-o poziție nestructurală de tip apozitiv pot fi sau nu pot fi însoțite de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale având statut de opozem-prepoziție, cu observația că își păstrează regimul cazual, impunând părții de vorbire din clasa substantivalului de după ele unul dintre cele trei cazuri posibile, alternativ - acuzativul, dativul, genitivul, spre deosebire de substantivalul însoțit de prepoziție/locuțiune prepozițională care se actualizează într-o poziție structurală de tip parte de propoziție și funcție sintactică, respectivele cunoscând ipostaza

de relatem-prepoziție. Astfel, prepoziția și locuțiunea prepozițională, la nivelul limbii române, cunoaște două ipostaze total diferite: de relatem vs de opozem, delimitându-se dihotomia relatem-prepoziție vs opozem-prepoziție.

Flectivul, ca expresie a categoriilor gramaticale flectivale, indiferent de conținutul acestora, fie ele deictice d.1., anaforice a.1. și a.2., poate cunoaște sau se poate individualiza sub două ipostaze, asemenea prepoziției/locuțiunii prepoziționale: de relatem, ca expresie a unei/a unor categorii gramaticale sintactice, vs de opozem, ca expresie a unei/a unor categorii gramaticale morfologice, cu observația că, uneori, aceeași unitate de expresie, fie de tip unitate flectivală, fie de tip subunitate flectivală, poate constitui materializarea atât a unei categorii gramaticale flectivale morfologice, cât și a uneia sintactice, fenomen explicabil tocmai din cauza sincretismului limbii române.

În opoziția ipostază morfologică vs ipostază sintactică, categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale flectivale pot apărea astfel: singurele părți de vorbire ale grupului nominal care pot actualiza numai categorii gramaticale flectivale sintactice sunt cele încadrate în clasa adjectivalului, aflate obligatoriu pe o poziție structurală de tip parte de propoziție și funcție sintactică în absența relatemului-prepoziție, funcții sintactice realizate flectival prin intermediul relatemului-flectiv de caz, număr și gen sau gen și caz anaforic a.2. Singurele părți de vorbire ale grupului nominal care pot actualiza categorii gramaticale flectivale morfologice sunt cele încadrate la clasa substantivalului, aflate obligatoriu pe o poziție structurală de tip parte de propoziție și funcție sintactică în prezența relatemului-prepoziție, de tip parte de propoziție, dar niciodată funcție sintactică – subiect, pe o poziție nestructurală de tip vocativ și de tip apozitiv. Singurele părți de vorbire ale grupului nominal care pot actualiza atât categorii gramaticale flectivale morfologice, cât și sintactice sunt cele încadrate/încadrabile la clasa substantivalului, aflate obligatoriu pe o poziție structurală de tip parte de propoziție și funcție sintactică, în absența relatemului-prepoziție, funcții sintactice realizate flectival prin intermediul relatemului-flectiv de caz deictic d.1. și anaforic a.1.

În limba română, relatemul-flectiv se limitează, în cadrul grupului nominal, exclusiv la următoarele subtipuri: relatem-flectiv de caz, relatem-flectiv de gen, număr și caz, relatem-flectiv de gen și caz. Prin raportare la conținutul categoriilor gramaticale flectivale sintactice, se departajează: relatem-flectiv deictic d.1. de caz – numai pentru valoarea morfologică de substantiv; relatem-flectiv anaforic a.1. de caz – numai pentru valorile morfologice de pronume și numerale

cardinale propriu-zise (o parte), cardinale colective și ordinale cu valoare pronominală; relatem-flectiv anaforic a.2. de gen, număr, caz – numai pentru adjectivele calificative, pronominale, unele numerale ordinale cu valoare adjectivală, relatem-flectiv anaforic a.2. de gen și caz – numai la numeralele cardinale propriu-zise (o parte), cardinale colective, ordinale cu valoare adjectivală.

În opoziție, reținând nota comună a relatemului-flectiv și a opozemului-flectiv, marcarea flexionară sau actualizarea flectivală, opozemul-flectiv se limitează în cadrul grupului nominal exclusiv la următoarele subtipuri: opozem-flectiv de număr și caz (când substantivul este nedeterminat), opozem-flectiv de număr, caz și determinare, opozem-flectiv de gen, număr și caz, opozem-flectiv de gen și caz. Prin raportare la conținutul categoriilor gramaticale flectivale morfologice actualizate în opozemul-flectiv, se departajează: opozem-flectiv deictic d.1. de caz și număr (când substantivul este nedeterminat), opozem-flectiv deictic d.1. de caz, număr și determinare (când substantivul este determinat definit sau nedeterminat), opozem-flectiv deictic d.1. de număr (când substantivul este nedeterminat), opozem-flectiv deictic d.1. de număr și determinare (când substantivul este determinat fie definit, fie nedeterminat), opozem-flectiv anaforic a.1. de gen, număr, caz, opozem-flectiv anaforic a.1. de gen și număr, cu observația că niciodată flectivul unui adjectival nu se poate constitui într-un opozem-flectiv.

Astfel, sunt individualizate două dihotomii esențiale pentru grupul nominal: pe de o parte, relatemul-flectiv și relatemul-prepoziție, pe de altă parte, opozemul-flectiv și opozemul-prepoziție. Prin intermediul primului component al substantivului compus nesudat, reținem nota comună: în cazul primei opoziții, prezența sensului sintactic, în cazul celei de-a doua, absența sensului sintactic. Prin intermediul celei de-a doua componente, reținem nota diferențiativă: prezența sensului sintactic se materializează fie la nivelul flectivului, fie la nivelul prepoziției/locuțiunii prepoziționale, absența sensului sintactic se materializează fie la nivelul flectivului, fie la nivelul prepoziției/locuțiunii prepoziționale.

Al cincilea capitol și ultimul, *Categoriile deictice d.1. și anaforice a.1. și a.2. gramaticale aflectivale ale grupului nominal*, concentrează discuția în jurul conceptului atât de cunoscut în bibliografia de specialitate – invariabilitatea, delimitată pe două paliere semnificative și, implicit, diferite: invariabilitatea parțială vs invariabilitatea totală.

În cadrul tuturor părților de vorbire ale grupului nominal, au apărut lexeme recunoscute din punct de vedere lexico-gramatical drept substantive, pronume, adjective calificative și pronominale, numerale cardinale propriu-zise despre care s-a afirmat, de foarte multe ori și de

foarte mult timp, că sunt invariabile sau că au statut de cuvinte invariabile, un punct de vedere care se nuanțează din ce în ce mai puternic în studiile recente de specialitate, mai ales când sunt vizate părți de vorbire ca substantivul și adjectivul și, mai ales, odată cu introducerea unor formații neologice, în cadrul sistemului românesc. (De fapt, limba română, la momentul actual, nu dă semne vizibile de tendințe, nici măcar într-un grad redus, spre invariabilitatea totală a unor lexeme proprii sistemului, cuvintele românești păstrându-și „poziția” din acest punct de vedere identică cu cea de acum 60 de ani, de exemplu, inventarul lexemelor declarate invariabile fiind același de-a lungul timpului.)

La nivelul accepțiunii conceptului de invariabilitate, au fost reținute numai două direcții care redeschid total problema în ceea ce privește asimilarea termenului de invariabil lui neflexibil, cei doi fiind diferiți. În fond, invariabilitatea poate fi atât parțială, în cadrul unei paradigme flectivale, cât și totală, în cadrul unei paradigme aflectivale, după cum urmează:

Pe de o parte, invariabilitatea parțială a cuvintelor cu statut de lexem din cadrul grupului nominal reprezintă, de fapt, o invariabilitate numai în ceea ce privește o categorie gramaticală flectivală sau maximum două din totalul posibil pe care respectiva parte de vorbire o poate actualiza (dar niciodată o invariabilitate la nivelul tuturor categoriilor gramaticale flectivale pe care valoarea morfologică în cauză le poate actualiza), generându-se fenomenul de omonimie parțială, și este redus la o formă flectivală, degajându-se, astfel, un flectiv care, pe baza unei realități de necontestat a limbii române – sincretismul gramatical flectival, va actualiza și celelalte categorii gramaticale flectivale al căror conținut nu este marcat la nivelul expresiei.

Pe de altă parte, invariabilitatea totală a cuvintelor cu statut de lexem atât din cadrul grupului nominal, cât și a celor din afara sa reprezintă, de fapt, o invariabilitate la nivelul tuturor categoriilor gramaticale flectivale pe care respectivele cuvinte le-ar putea actualiza (ne referim, aici, la valorile morfologice din grupul nominal), generându-se fenomenul de omonimie totală, implicit și neflexibilitatea cuvântului, dar pe care nu le poate materializa marcat, astfel că respectivul conținut va varia în funcție de contextul în care apare. Degajarea unui flectiv, după modelul celorlalte părți de vorbire, este, din punctul nostru de vedere, un mecanism nefuncțional, flectivul „nespunând”, informațional, mai mult decât ar face-o dacă acesta nu s-ar accepta.

Neflexibilitatea limbii române trebuie urmărită, la nivelul întregului sistem gramatical românesc, pe două coordonate de lucru fundamentale:

În ceea ce privește cuvintele cu statut de lexem considerate până la acest moment neflexibile, statutul lor este pertinent și explicabil, atâta timp cât acestea nu cunosc sau nu pot cunoaște nicio categorie gramaticală flectivală, oricare dintre cele pe care limba română le are ca posibilități în cadrul valorii morfologice în care apar integrate.

În ceea ce privește luarea în calcul a posibilității ca acest fenomen ar putea să apară și în cadrul grupului nominal, trebuie menționat faptul că statutul lor de cuvinte neflexibile este generat sau poate fi generat de mai multe fenomene: invariabilitatea totală, supletivismul în cazul anumitor părți de vorbire, opozițiile între lexemele unor paradigme flectivale diferite, rezultatul fiind de la sine înțeles: pe de o parte, cuvintele nu vor degaja flectiv, cuvintele nu pot avea sau nu pot actualiza categorii gramaticale flectivale.

Cu toate acestea, din cauza faptului că respectivele valori morfologice sunt integrate perfect în cadrul sistemului ca funcționare, nu putem afirma sau susține că aceste lexeme nu cunosc categorii deloc, ci vom spune că le vor actualiza aflectival, în afara flectivului, deci în radical, dovada existenței acestora fiind acordul gramatical paradigmatic flectival, acordul gramatical sintagmatic flectival, fenomenul conversiunii nemarcate a anumitor valori morfologice, astfel că același cuvânt, cu aceeași formă, poate reprezenta mai multe clase lexico-gramaticale, în aceste situații fiind, pe de o parte, pronumele neflexibile și adjectivele pronominale neflexibile corespondente, pe de altă parte, numeralele cardinale neflexibile cu valoare pronominală și adjectivală.

Odată acceptate aceste părți de vorbire din cadrul grupului nominal ca fiind neflexibile, deținând, prin forța lucrurilor categorii gramaticale aflectivale, nu se mai poate în lua în discuție posibilitatea ca aceste valori morfologice, ca Ts, deci ca funcții sintactice, să se constituie în categorii gramaticale sintactice, deci ca relateme-flectiv, mijlocul lor de subordonare, în absența relatemului-prepoziție fiind aderența.

Odată acceptate aceste coordonate ale lucrării, trebuie menționat faptul că, la nivel intrapropozițional, în grupul nominal, mijloacele de subordonare se reduc la trei: relatem-flectiv, relatem-prepoziție, relatem-aderență.

Lucrarea se încheie cu un consistent glosar în cadrul căruia se operează cu un aparat conceptual și terminologic propriu pe tot parcursul cercetării, utilizându-se, pe de o parte, anumiți termeni deja consacrați considerați „sensibili” în anumite puncte și cărora le este suplimentat sau

le este restrâns conținutul, în funcție de nevoi, prin adăugarea, uneori, de noi termeni, la fel de cunoscuți, pe de altă parte, propunându-se alții noi.